

Християнська психологія**УДК 159.923: 130.122: 616-036.81****Ольга Климишин***Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, філософський факультет***ДУХОВНА КРИЗА ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА ЯК
ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ АДИКЦІЇ**

В статті представлено авторську точку зору на природу адикцій, адиктивної поведінки. Обґрунтовуються причинно-наслідкові зв'язки адикцій та духовної кризи особистості в умовах сучасного суспільства. Основними ознаками духовної кризи означено: руйнацію свободи як онтичної властивості людини, десуб'єктивізацію та десаκραменталізацію особи, моральний релятивізм та почуттєву атрофію.

***Ключові слова:** адитивна поведінка, духовна криза, десакраменталізація, моральний релятивізм.*

Незаперечним є той факт, що політична нестабільність, інтенсивні соціально-економічні та культурні зміни, які відбуваються у нашому суспільстві, породжують відчуття кризи, безвиході, а отже, сприяють формуванню особи адиктивної. Водночас, порівнюючи матеріальний добробут і комфортність умов життя сучасного європейця з матеріальними достатками європейця, який жив сто, двісті років тому, можемо з певністю констатувати безсумнівний прогрес, що «надає реальності комфортнішого забарвлення». Очевидно, не зовсім правильно вважати саме зовнішні обставини життя (у їх соціально-економічному вимірі) основною причиною зростання кількості адиктивних осіб. Глобальнішого характеру, на нашу думку, набуває проблема руйнування внутрішнього світу людини, втрати «справді людського в людині» (В. І. Слободчиков), що знаменує виникнення духовної кризи людини та суспільства в цілому.

Як влучно відзначив С. Б. Кримський, «сьогодні виникла загрозлива колізія між цивілізацією та екзистенцією. Людина виявилась розір'ятою між палеолітом свого духовного підпілля та науково-технічним прогресом, який, за висловом А. Айнштейна, став нагадувати сокиру в руках дикуна. Адже сам гуманізм (як зазначалось на 2-му Ватиканському соборі у 1963 р.) перетворився на спробу замінити релігію Бога, що став людиною, на релігію людини, що оголосила себе Богом. Отже, цивілізація робить людей богами раніше, ніж вони стають гідними статусу людини» [8, с. 469].

І три, і дві тисячі років тому, як і сьогодні, про людину мовилося те, що написав Іван Багряний у «Саду Гетсиманському»: Людина – це найвеличніша з усіх істот. Людина – найнещасніша з усіх істот. Людина – найпідліша з усіх істот. Та найдивовижніше є те, що всі ці три рубрики сходяться в одній і тій самій людині [1]. Бо й справді, це вона, людина, будучи найдовершенішою з

усіх створінь, перебуває у постійній боротьбі, ознаменованій оправданням, звершенням або ж занедбанням, руйнуванням її ноологічної сутності.

«Життя людини схематично можна уявити як сходження до вершини. У кожного своя вершина, і далеко не всі розуміють, що потрібно робити новий крок, долаючи інертність та ригідність. Щодо руху вперед, є два варіанти: або людина рухається вперед, вирішуючи своє індивідуальне завдання і залишаючись при цьому здоровою та натхненною, або під впливом шкідливих соціальних стереотипів та ірраціональних вірувань зупиняється, не докладає зусиль до подолання нової сходинки буття і таким чином потрапляє в порочне коло неврозів, комплексів, патологізує власне життя й життя своїх близьких. В сучасних умовах у такі моменти виникає небезпека потрапляння в залежність» [9, с. 207].

Пророчими виявились слова, проголошені ще двадцять вісім століть тому великим біблійським пророком Амосом щодо виникнення духовного голоду, який буде невдовзі терзати світ. «Якщо голод фізичний руйнує тіло людей, то голод духовний – їх душу. Він створює вакуум у тому нематеріальному ядрі людини, яке відрізняє її від тварин. А, як кажуть, «природа не терпить порожнечі». І ось у цю спорожнілу душу вторгаються полчища ворогів: наркоманія, алкоголізм, усі можливі форми «балдіння» серед молоді. Такий гіркий результат бездуховності» [10, с. 49].

Як далі влучно зауважив О. Мень, наркотики були відомі вже в первісному суспільстві, а вік виноробства нараховує декілька тисяч років. Однак лише духовний вакуум ХХ ст. перетворив пияцтво і наркоманію в національну трагедію і в нас, і в багатьох інших країнах. Це – ознака того, що людство переживає важку кризу. Воно обікрало себе, відірвалось від вічних джерел, які тисячоліттями живили його духовний розвиток [10].

Духовність є стрижнем саморозвитку, самоактуалізації творчого потенціалу особистості, а її становлення передбачає формування моральної рефлексії, усвідомлення суб'єктом не лише свободи здійснення вчинків, але й духовної відповідальності за них (В. В. Знаков). Виступаючи однією з базових «екзистенціалів» зрілої особистості, вищим рівнем самосвідомості людини та емоційно диференційованого ставлення до явищ навколишнього життя, вона визначає «небайдужість», свободу та відповідальність. Вимір духовності відкривається в міру особистісного становлення і розвитку як можливість. Суть цього способу існування полягає у виході за межі ієрархії вузькоособистих потреб у простір, орієнтирами самовизначення в якому є широкий спектр загальнолюдських і трансцендентних духовних цінностей, що допускають альтернативність – можливість вибору (А. В. Брушлинський, Д. О. Леонтьєв, Л. М. Собчик).

Однією з *перших ознак духовної кризи* сучасного суспільства, а отже безпосередньою передумовою розвитку адикцій є *руйнування свободи як онтичної властивості людини*. Свобода є апіорною духовною даністю людини як духовної істоти, одним із принципів розвитку її духа (В. П. Зінченко), що обумовлює особисту незалежність людини від усього

органічного (тілесного) і неорганічного (буденного), свободу від примусу і тиску всього, що стосується «життя», зокрема, і від «душевних структур», від їх потягів, і пристрастей (В. І. Слободчиков). «Людина, що втрачає здатність регулювати свою активність із середини, стає все більш беззахисним об'єктом маніпуляції і навіть суб'єктивно починає тяжіти до статусу підлеглої, підпорядкованої волі іншого, який уособлює силу і владу» [11, с. 442].

Духовний стан свободи досягається в процесі духовного розвитку особистості і характеризується виникненням зовнішніх можливостей вибору та внутрішньої готовності здійснювати цей вибір [13]. В міру розвитку людської особистості число ступенів свободи зростає і свобода свідомості наближається до абсолютної. Водночас показником духовного розвитку людини є якраз її здатність оволодіти цією свободою, визначити певні рамки власної свободи, за які особистість не виходитиме (В. П. Зінченко).

Духовно здорова особистість не прив'язана до внутрішніх потягів та зовнішнього світу, але, наскільки це у принципі можливе, вільна від зовнішнього світу, відкрита для нього. Вона може піднятися над собою як живою істотою і ... зробити предметом свого пізнання все, зокрема, і саму себе. У своєму виборі духовної спрямованості особистість постає вільним творцем власної позиції, яка не буде (коли йдеться про світоглядне самовизначення) бездумно, сліпо підкорятися будь-якій, навіть найпрекраснішій традиції (Г. О. Балл).

Адикція у своїй суті суперечить принципу свободи. Адиктивність «вимагає» передбачливості і прогнозованості, натомість «свобода – це стрибок у невідоме, стрибок у темну безодню нескінченних можливостей, що з одного боку, огранені смертю, особистісним ризиком і зустрічю з небезпекою, а з іншого – дають змогу в темному, але дієвому та активному майбутньому здобути майже Все» (К. Ясперс). Адиктивна особа обирає специфічну стратегію взаємодії з дійсністю, яка характеризується мінімальною затратою когнітивних та афективних ресурсів. Вона відмежовується як від зовнішнього світу, так і від внутрішнього (сутнісного) – предметом її уваги стають конкретні емоційні потреби, ейфоричні переживання, які вона намагається задовільнити та пережити вживанням психоактивних речовин або ж надмірної фіксації на окремих видах діяльності.

Другою ознакою духовної кризи сучасного суспільства є *десуб'єктивація людини в умовах втрати «критеріальної моделі ідентифікації вчинкової активності» (В.О. Татенко)*. Людина як суб'єкт життєздійснення, передусім виступає такою, що здатна до прийняття та творення реальності. Її онтична місія, життєве кредо полягає в тому, щоб досягти максимуму в якості суб'єкта впливу і звести до мінімуму необхідність бути його об'єктом. Людина є істотою, яка несе в собі інтенцію і потенцію першопричини, першого «поштовху», а, отже, Першого Впливу, що і робить її суб'єктом власного життя і власне людиною [5].

У свою чергу, Г.О. Балл наголошує на тому, що людина, здійснюючи той чи інший вчинок, ніколи не йде шляхом механічного перебору альтернатив. Вона включає їх у контекст особистісного знання, у нові смислові відношення, тобто унікальним чином перетворює й осмислює ситуацію вибору [2]. Співзвучними за змістом є й міркування М.В. Савчина: «Людина як вільна істота є не тільки втілювачем законів добра, але і творцем нових цінностей. Вона має завдання своєю вільною активністю реалізувати цінності, які без неї залишаються ірраціональними» [13, с.28].

Руйнування критеріальної моделі ідентифікації вчинкової активності людини веде до формування об'єктної орієнтації соціальних взаємин [15]. У свою чергу, остання позбавляє людину можливостей ініціювання вчинкового способу реалізації своєї сутності. Безумовно, не можна всю відповідальність за таку неможливість переносити на соціальне оточення, адже важливим та якісно вищим є *індивідуально внутрішньо ініційоване прагнення* вчинкового життєздійснення. Водночас розуміємо, що соціальна природа людини, її «Особистісне Я» твориться посередництвом соціальних впливів, що становлять зміст процесу соціалізації і, відповідно, від того, наскільки соціальне оточення буде сприяти, ініціювати розвиток людини як суб'єкта індивідуального та суспільного життя, залежатиме реальність становлення людини як людини.

В умовах розвитку адикції людина поступово нівелює власну суб'єктність та, певною мірою, у функціональному відношенні перетворюється в об'єкт впливу, узалежнений та закріпачений. Адиктивну особу «характеризує прагнення втечі від реальності шляхом зміни свого психічного стану, розвитку і підтримки інтенсивних емоцій посередництвом застосування психоактивних речовин або надмірної фіксації на окремих видах діяльності» [14, с. 8]. Сам факт прагнення втечі від реальності засвідчує втрату статусу людини як духовного суб'єкта, здатного до перетворень навколишньої дійсності у відповідності до системи наявних потреб.

Н. П. Пезешкіан виокремлює *чотири форми адиктивної поведінки як втечі від реальності*: 1) втеча в тіло – фізичне або психічне «вдосконалення» себе; 2) втеча в роботу – концентрація на службових справах (навчанні); 3) втеча в контакти або в самотність – постійне прагнення до спілкування або, навпаки, до усамітнення; 4) втеча в фантазії – життя в світі ілюзій та фантазій [14].

Третьою ознакою деформації духовної природи людини є *моральний релятивізм*. Очевидним є факт «не просто зниження, занепаду якихось моральних параметрів масової свідомості, але їх обвалу, тотального руйнування» [3, с.6]. Однією з причин останнього є порушення висхідного принципу формування морального ставлення людини до світу, а саме – усвідомлення власної сутності, яка творить діалектичну єдність з іншими, зі світом в цілому, і при цьому несе особистісну відповідальність за ту моральну позицію, яку займає та реалізовує в дієвий спосіб. Мабуть, загальна

мета існування людства полягає у трансформації людського духа та одухотворенні простору, яким оточене життя людини. Кожен іде до неї своїм власним шляхом. Особистісне зростання досягається за умови, що вибір є моральним і добровільним [9, с. 206-207].

Що стосується пошуків коренів втрати почуття особистісної відповідальності громадянина українського суспільства, то вони, очевидно, знаходяться в попередній історичній формі держави, яка існувала впродовж 70 років. Авторитарний режим з орієнтацією на формування колективістської свідомості та нівелювання індивідуальної значущості людини зруйнував (і не тільки на свідомому, але й на несвідомому рівні) потенційну можливість людини бути творцем свого життя. Обтяжені психічним спадком тоталітаризму (за означенням В.П. Москальця, зокрема, комплексами: садомазохістським, соціальної неповноцінності, інфантилізму та ін.), сучасні українці, як, зрештою, й інші вихідці з колишнього Радянського Союзу, не здатні до прояву особистісної свободи у всій її життєдайній повноті, до стрімкого переходу від групоцентричного до просоціального, а то й есхатологічного рівнів розвитку моральної свідомості [3]. Моральний релятивізм означається виключно егоїстичним спрямуванням – «добре те, що добре для мене», при знеціненні особистісного потенціалу людини, здатної жити для інших та бути відповідальним співтворцем життя суспільства в цілому.

«Почуттєва атрофія» (Р.Трач) є четвертою ознакою духовної кризи сучасного суспільства. Її суть полягає у «втраті глибини душевних переживань, що можна назвати почуттєвою атрофією або «атрофією серця», бо те, що називаємо метафорою серця, це саме та глибина душі, яка зворушується, коли нас що-небудь захоплює, як це стається в любові, у подиві, у благоговінні, в переживаннях мистецтва і в метафізичному здивуванні» [4, с. 23] і як наслідок – «дефіцит людських якостей» (С.Б. Кримський). Почуттєва атрофія робить людину неспроможною переживати радість власного життєздійснення, стоїть на заваді прагненню долати перешкоди на шляху саморозвитку та самовдосконалення. Розвиток почуттєвої атрофії зумовлений серйозними порушеннями в емоційній сфері людини. Ці порушення можуть бути наслідком впливу травмуючих факторів, які мали місце в дитинстві (дитячі травми) або ж в дорослому житті (певні трагічні обставини життя). «Хоч страх, тривога і гнів є активуючими емоціями, однак коли суб'єкт під тиском небезпеки, відчуваючи свою безпорадність, капітулює, афект змінюється на кататонічну реакцію, що знаменує собою виникнення травматичного стану: суб'єкт відмовляється від боротьби, припиняє чинити опір, стає покірливим, ніби впадає в стан заціпеніння... Поглиблення травматизації призводить до втрати людиною чутливості до болю і хворобливих відчуттів, відтак поступово звужується когнітивна сфера, загальмовуються процеси сприймання, запам'ятовування і пригадування, спостереження; урешті-решт, вона стає неспроможною

розв'язувати проблеми, продукувати думки і планувати майбутнє. Такий стан дістав назву «психічного відключення» [9, с. 58].

О. Феніхель (2004) зауважує, що адикти діють так, наче будь-яка напруга, що виникає в їх повсякденному житті, загрожує важкою травмою. Вони сприймають цю напругу як віщуна очевидної загрози існуванню, як немовля сприймає відчуття голоду. Тому їх основною ціллю стає не досягнення задоволення, а уникнення напруги і болю. «Така реакція засвідчує несформованість у адикта здорового механізму чутливості до емоційних впливів, порушення дії механізмів психологічного захисту» [9, с. 55].

П'ятою ознакою духовної кризи, яка безпосередньо пов'язана з почуттєвою атрофією, є деформація виміру вартості власної особи та особи іншої людини, яку можна назвати десакраменталізацією. Суть останньої полягає в знеціненні честі і гідності особи (В.В. Рибалка). В цьому контексті доречними є, на нашу думку, міркування Отців Церкви, висловлені ще в перші століття християнської ери. Ось, зокрема, як висловився св. Макарій Єгипетський (IV ст.): «Безмірно висока гідність людини! Подивись, яке небо і земля, сонце і місяць: і не в них благоволив вселитися Господь, а тільки в людину. Тому людина дорожча від усіх творінь...». Симеон Новий Богослов (V ст.) розвиває цю думку, заперечуючи античній традиції: «...кожний із нас створюється Богом як другий світ, великий всередині малого цього видимого світу, як свідчить разом зі мною Григорій Богослов» [6, с. 115]. Як ці, так і багато інших висловлювань Отців Церкви, та, передусім, увесь зміст Нового Заповіту, свідчать: людина в етичній системі християнства є незмірно дорожчою за всі скарби землі. Кожна окрема особистість – неповторна, унікальна. Тому, коли у Старому Заповіті пророк Єремія оплакував розорення чудового Єрусалимського храму, то Іван Золотоустий, проповідник Нового Заповіту, плаче над розоренням храму душі свого ближнього, вважаючи, що це горе є незмірно більшим.

Незаперечним є той факт, що ставлення до іншої людини, до людей становить основну суть людського життя, її серцевину. В умовах сучасного світу спостерігається деформація гуманістичної спрямованості людини у ставленні до інших людей, яке все більш набуває егоїстично-споживацького та прагматично-меркантильного характеру.

Як наслідок (і, певною мірою, причина водночас), порушується принцип духовного життєздійснення людини – принцип діалогічності, який полягає в реалізації генетично обумовленої необхідності в Іншому та житті для Іншого. В ієрархічній системі потреб людини є чітко представлені потреби в любові та приналежності, повазі та самоповазі (А. Маслоу), отже людина, відповідно до своєї природи прагне утвердження, прагне розуміння та любові ближнього. У критичні періоди поглибленої персоналізації життя особистість відчуває потребу жити для інших, знаючи, що її життя має сенс, оскільки стає безкорисливим даром для інших, даром любові.

Що ж стосується адиктивної особи, то вона «страждає внаслідок переживання внутрішньої дисгармонії, дискомфорту і фрагментації, через неспроможність думати позитивно про себе, а відповідно, і про інших» [14, с. 18]. Як зауважує С. Даулінг, адиктивна особа не здатна бачити в собі цілісну, самодостатню, впевнену в собі особистість, вона перебуває в пошуці хімічних речовин, з допомогою яких здобуває ілюзію звільнення від внутрішніх переживань або втікає в діяльність, здатну примирити її з примітивним об'єктом її амбівалентної прихильності [12]. О.А. Ліщинська, автор концептуального підходу у вивченні феномену культової психічної залежності, вводить поняття адиктивного потенціалу, під яким розуміє «специфічні індивідуальні передумови адиктивної реалізації, які найчастіше розвиваються на основі деформації особистісного досвіду, психофізіологічних дефектів, невирішених адаптаційних, емоційних та характерологічних проблем» [9, с. 56].

Людина, як і значна кількість живих істот, народжується на світ беззахисною та безпорадною, такою, що потребує сприяння з боку інших у своєму не тільки духовному, а передусім у фізичному розвитку. Першим інститутом соціалізації особистості, а отже первинною сферою задоволення базових людських потреб, є сім'я (за винятком ситуацій відмови батьків від новонародженої дитини). «Якість» задоволення цих потреб на фоні відповідних емоційних зв'язків між дитиною та її оточенням (передусім мамою) визначають суть соціально-психологічного фактора розвитку емоційної сфери дитини. Як було сказано вже раніше, саме порушення в цій сфері психічної організації людини, що можуть виникати як у дитячому, так і в дорослому віці, обумовлюють розвиток адикції.

Г.В. Старшенбаум приводить наступну аргументацію формування адикції в умовах сім'ї: «в розвитку наркотичної залежності відіграють особливу роль неусвідомлювані страхи і бажання матері, які гальмують формування здатності дитини залишатись наодинці. В результаті у неї виробляється наркотична залежність від її присутності та материнського догляду, формуються співзалежні стосунки. З часом ПАР замінюють перехідні об'єкти дитинства, однак вони не можуть забезпечити формування механізмів незалежності, тому автор називає об'єкти адикції патологічними перехідними об'єктами» [14, с. 21]. У свою чергу, Х. Кохут відзначає, що наркотик для наркозалежного служить не заміником улюблених і люблячих об'єктів або відносин з ними, а заміщенням дефекта Самості наркомана. Цей дефект виникає з причини того, що дитина надто рано відчуває, що не може повністю контролювати маму відповідно до своїх потреб: так ніби вона була частиною її самості. Приймаючи наркотики, він символічно оволодіває нею магічною силою, однак дефект Самості залишається [7].

О.А. Ліщинська вбачає причину психічної травматизації немовляти в тому, що мати, яка зазвичай оцінює ситуацію як прохання про допомогу і дає негайну конкретну відповідь, виявляється неадекватною і не в змозі заспокоїти дитину. Інфантильна психічна травма передчасно перериває

ілюзію симбіозу, яка, судячи з усього, має велике значення, незважаючи на те, що новонароджена дитина здатна впізнавати свою матір вже з першого дня і сприймати її як інший об'єкт. Пережитий дистрес, повторні травмуючі ситуації призводять до уповільнення розвитку дитини й переходу її в стан відчуженості та апатії. Тому інтенсивний дитячий афект, навіть за достатньо сприятливих умов його перебігу, є найбільшою загрозою гармонійного розвитку та адекватної самореалізації особистості в дорослому житті» [9, с. 52].

Несприятливий психологічний клімат в сім'ї, порушення реалізації основних її функцій – соціально-економічної, регулятивної, комунікативної, репродуктивної, виховної, відновної, феліцитологічної – обумовлюють аномальність функціонування психіки дитини. Л. Вермсер виокремлює чотири типи сімей, які формують майбутнього адикта: 1) травмуюча сім'я, в якій дитина може ідентифікуватись або з агресором, або з жертвою, переживаючи почуття сорому та безпорадності і, як наслідок, позбувається їх з допомогою ПАР; 2) нав'язлива сім'я, яка накладає власні грандіозні очікування на дитину, яка в результаті намагається з допомогою ПАР компенсувати свою фальшиву ідентифікацію; 3) брехлива сім'я, в якій дитина втрачає почуття реальності власної особистості, переживає сором, відчуження та деперсоналізацію, компенсуючи ці почуття за допомогою ПАР; 4) непослідовна сім'я, коли вимоги батьків є відмінними та мінливими, внаслідок чого порушується стабільність Супер Его і соціалізація, а як наслідок формується мотивація для вживання ПАР [14, с. 20].

Відсутність визначених соціально-економічних умов розвитку в Україні стали однією з головних передумов так званого “формального” існування багатьох українських сімей. Виїзд одного, а то і двох батьків за кордон – це, власне, уже деструктивізація сімейних зв'язків, а сім'я як така, за таких умов, перестає функціонувати як сім'я. Безумовно, матеріальне забезпечення сім'ї є важливим фактором її нормального функціонування, важливим, але не визначальним. Очевидно, що дитині, залишеній на опіку дідусів та бабусь (це ще в кращому випадку), є недостатньою «любов», еквівалентом якої є щомісячні грошові надходження, адже вона не може компенсувати необхідності існування конструктивних емоційних зв'язків між батьками і дітьми, які виступають гарантом нормального психічного розвитку дитини як цілісної, гармонійної особистості.

Підводячи підсумки, є за необхідне відзначити наступне: враховуючи змістовну та функціональну пріоритетність духовного у інтегральній єдності біологічної, соціальної та духовної природи людини, висуваємо припущення, що саме деформація духовного начала людини спричиняє розвиток адикції. Духовність потенційно унеможлиблює будь-яку залежність, робить людину спроможною піднятися над біологічним і соціальним. На сьогодні питання розвитку духовності кожної людини зокрема (починаючи, передусім, із сім'ї) вбачається нами як єдиний можливий шлях подальшого функціонування людства. Тільки за умов реального втілення (а не простого попугізму)

духовних цінностей, вибору духовних пріоритетів на усіх рівнях, сферах життєздійснення, у людини залишається перспектива «піднятися від звіра до неба» (Василій Великий), можливість бути людиною, бути співтворцем власного життя та життя своїх ближніх, суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський / І.Багрянний. – Київ: Національний книжковий проект, – 2008. – 512 с.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл. – К.: Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
3. Братусь Б.С. К проблеме нравственного сознания в культуре уходящего века / Б.С. Братусь // Вопросы психологии. – 1993. – № 1 – С. 6-13.
4. Гуманістична психологія: Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / [упоряд. Г. Балл, Р. Трач]. – 2005. – [Т.2] – 279 с.
5. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості / З.С.Карпенко. – Івано-Франківськ.: Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
6. Климишин І.А. Збагнути світ і себе в ньому / І.А. Климишин, О.І. Климишин. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 204 с.
7. Кохут Х. Анализ самости / Х.Кохут. – М.:Когнито-Центр, 2003. – 368 с.
8. Кримський С.Б. Принципи духовності ХХІ століття / С.Б. Кримський // Дві Русі / за загальною ред. Л. Івшиної. – К.: Факт, 2003. – 496 с.
9. Ліщинська О.А. Культурна залежність особистості: передумови, чинники, механізми / О.А.Ліщинська. – К.: Друк ТОВ “Легко інк”, 2008. – 266 с.
10. Мень Александр. Трудный путь к диалогу / Александр Мень. – М.: Фонд имени Александра Меня, 2001. – 453 с.
11. Основи психології: Підручник [за загал. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця]. – К.: Либідь, 1995. – 632 с.
12. Психология и лечение зависимого поведения [Пер. с англ. Р.Р. Муртазина] / [Под ред. С. Даулинга]. – М.: Независимая фирма “Класс”, 2000. – 240 с.
13. Савчин М.В. Духовний потенціал людини / М.В. Савчин. – Івано-Франківськ: Вид-во “Плай” Прикарпатського університету, 2001. – 203 с.
14. Старшенбаум Г.В. Аддиктологія: психологія і психотерапія залежностей / Г.В. Старшенбаум. – М.: Когито-Центр, 2006. – 367 с.
15. Татенко В.О. До проблеми автентичності людського буття: вчинкова парадигма [Електронний ресурс] / В.О. Татенко. – Режим доступу : <http://politicon.iatp.org.ua/tm/tatenkovchink.htm>

Olga Klymyshyn

SPIRITUAL CRISIS OF PERSONALITY AND SOCIETY AS PRECONDITION OF FORMING OF ADDICTION

The article represents the author's point of view on the nature of addictions, addictive behavior. Reason-sequences connections of addictions and spiritual crisis in the conditions of contemporary society are substantiated. Fundamental signs of spiritual crisis are wreck of liberty as onthic properties of human, desubjectiveness and desacrametiveness of personality, ethical relativity and sensual atrophy.

Key words: *addictive behavior, spiritual crisis, desacralization, moral relativism.*